

Beszámoló kutatási projektről

Mike Károly:

A szerződések bírósági kikényszeríthetősége és a vállalkozói gazdaság fejlődése

(PD 113072)

I. Publikációk, tanulmányok, konferencia-előadások

A kutatás eredményeként a következő publikációk, tanulmányok, konferencia-előadások születtek meg:

Nemzetközi referált folyóiratban megjelent cikkek:

1. Megyesi, Boldizsár – Mike, Károly (2016): Organising Collective Reputation: An Ostromian Perspective. *International Journal of the Commons*. 10:2. pp.1082–1099. <http://doi.org/10.18352/ijc.657>
2. Mike, Károly (2017): The intellectual orders of a market economy. *Journal of Institutional Economics*, 1-17. <https://doi.org/10.1017/S1744137417000029>

Nemzetközi referált folyóirathoz benyújtott, *revise and resubmit* fázisban lévő cikk:

3. Mike Károly – Megyesi Boldizsár: Communities after Markets. The Long Road of Hungarian Winemakers to Self-Governance. *Geoforum*. (Beküldve: 2016. június; bíráló: 2017. július, *revise and resubmit*: 2017. október)

Hazai referált folyóiratban megjelent vagy befogadott cikkek:

4. Mike Károly (2016): Merre vezessen a magyar kapitalizmus útja? Látkép Ronald Coase világitótornyából. *Közgazdasági Szemle*, 63: 6. pp. 597-614.
5. Mike Károly – Kiss Gábor (2017): Hitelesek-e a vállalkozások ígéretei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*. (Közlésre befogadva: 2017. augusztus.)

Hazai referált folyóirathoz benyújtott, bíráló fázisában lévő cikk:

6. Mike Károly: A hitelesség táguló körei. Szerződéskikényszerítő intézmények és a vállalkozások növekedése. *Vezetéstudomány*. (Benyújtva: 2017. június.)

Egyéb, referált folyóiratban megjelent közlemények:

7. Mike Károly (2014): Ronald Coase - Itt és most. [In memoriam] *Közgazdasági Szemle*, 61 (3). pp. 315-323.
8. Mike Károly (2015): Kevesebb vagy több közgazdaságtant? [Recenzió] *Közgazdasági Szemle*, 62 (3). pp. 335-340.

Konferencia-tanulmányok, kéziratok:

9. Mike Károly – Kiss Gábor (2017): *Beyond the Informal/Formal Divide. How do Firms Combine Contract-enforcement Institutions?* Paper presented at the 21st Annual Conference of the Society for Institutional & Organizational Economics, June 23–25, 2017, Columbia University, New-York, USA
10. Mike Károly: *Who can actually craft institutions? On the institutional calculation debate*. Paper presented at the WINIR Symposium “The legacy of Ludwig Lachmann” Interdisciplinary perspectives on institutions, agency and uncertainty. 11-13 April 2017, University of the Witwatersrand, Johannesburg, South Africa.
11. Mike Károly – Boza István – Molnár Gábor Tamás (2017): *Do business associations support credible commitment in business relationships? Evidence from a managerial survey in Hungary*. Department of Public Policy and Management, Faculty of Economics, Corvinus University of Budapest. Manuscript.

További konferencia-előadások:

1. The Long, Long Transition to Self-Governance. How two Hungarian communities of food producers are learning to govern themselves. UCSIA Workshop on Collective Decision-Making on Complex Matters, 12-14 November, 2014, University of Antwerpen; (tanulmány; társszerző: Boldizsár Megyesi)
2. Mi a vállalat? A közgazdaságtan válaszai és néhány következmény a társasági jogra nézve. „Társasági jog (különös tekintettel a cégalapításra, a számvitelre és a csődjogra)” című műhely „A jogrendszer mint a gazdasági fejlődés infrastruktúrája” című sorozat keretében. 2015. március 17., MTA TK Jogtudományi Intézet. (előadás)
3. Kontra Hobbes. Jogi pluralizmus és intézményi közgazdaságtan. Jogrendszerek közötti verseny – joggazdaságtani konferencia, 2015. szeptember 4. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar. (előadás)
4. Merre vezessen a magyar kapitalizmus útja? Látkép Ronald Coase világitótornyából. HÉTFA Műhely, HÉTFA Kutatóintézet, 2015. szeptember 15. (előadás)
5. Communities after Markets. The Long Road of Hungarian Winemakers to Self-Governance. 1st Debrecen Workshop on Institutional Analysis, 14 December, 2015, University of Debrecen. (társszerző: Megyesi Boldizsár)
6. How do firms actually combine personal and impersonal institutions to safeguard their contracts? World Interdisciplinary Network for Institutional Research, 2016 Annual Conference. 2-5 September 2016, Boston, MA., USA. (társszerző: Kiss Gábor)
7. Hogyan kombinálják a vállalatok a személyes és személytelen intézményeket a szerződéses kapcsolataikban? Magyar Közgazdaságtudományi Egyesült, éves konferencia, 2016. december 19-20., Közép-Európai Egyetem, Budapest. (társszerző: Kiss Gábor)
8. Communities after Markets. A lesson from post-communism on the institutional preconditions of ‘governing the commons’ Paper presented at the Annual Conference of the European Public Choice Society, 19-22 April, 2017, Central European University, Budapest. (társszerző: Megyesi Boldizsár)
9. Hitelesek-e a vállalkozások ígéretei Magyarországon? 30 éves a Széchenyi István Szakkollégium ünnepi konferencia, 2017. június 10., Budapesti Corvinus Egyetem (társszerző: Kiss Gábor)

II. Kutatási eredmények részletes bemutatása

A kutatás elsődleges célja annak a sokrétű – formális és informális – intézményrendszernek a feltérképezése és elemzése volt, amelyek a magyar gazdaságban támogatják az üzleti vállalkozások közötti szerződéses ígérek érvényesíthetőségét és ezen keresztül a kooperációt. További célja volt, hogy az empirikus eredményekre is építve hozzájáruljon az üzleti együttműködést támogató intézmények közgazdasági elméletéhez.

1. A magyar gazdasági fejlődés intézményi feltételei

A Közgazdasági Szemle 2016/6. számában megjelent cikkem a magyar kapitalizmus fejlődési útjának értelmezését nyújtja a hazai irodalomban újszerű keretben, amely a Ronald Coase munkásságát követő új intézményi gazdaságtan és a joggazdaságtan (*law and economics*) irodalmának kritikus szintézisen alapul.

A kapitalizmus alapvető interakciós formájaként a kölcsönösen előnyös cserét azonosítottam, a gazdasági fejlődés feltételeként pedig e kooperáció költségeit csökkentő társadalmi szabályok kialakítását. Amellett érveltem, hogy a gazdasági fejlődés célját nem lehet nemzetgazdasági szintű modellként megfogalmazni, ehelyett az intézményi rend középszintű elemeinek kísérletező változtatására van szükség, amely követi az intézményépítés következő „tervezési elveit”: (i) figyelembe veszi a *de iure* és *de facto* szabályok eltérését; elfogadja (ii) az intézményi transzplantáció

korlátait és (iii) az endogén szabályok túlsúlyát; (iv) lehetővé teszi a párhuzamos kísérletezést; valamint (v) önkikényszerítő intézményi egyensúlyok kialakítására törekszik.

2. Szerződéstámogató intézmények a magyar vállalkozói gazdaságban

Ebben az elméleti keretben az egyik kulcskérdés, hogy milyen intézmények támogatják hatékonyan a vállalkozások közötti szerződések kapcsolatokat. Két országos reprezentatív vállalkozói kérdőíves adatfelvétel kidolgozásában vettem részt (2011-ben és 2016-ban) a HÉTFA Kutatóintézetben. Az adatok három kérdés ökonometriai vizsgálatát tették lehetővé:

(a) Hogyan kombinálják az vállalkozások az intézményeket?

Milyen módon kombinálják a vállalkozások a különböző formális és informális szerződéstámogató intézmények használatát? A kérdésről igen szűk empirikus irodalom áll rendelkezésre. Új módszerrel, a látens osztály elemzéssel vizsgáltuk meg (szerzőtárs: Kiss Gábor), hogy a cégek milyen ideáltípusú intézményhasználati stratégiákat alakítanak ki. Három típust azonosítottunk: (1) a szerződéses kapcsolatok „kétoldalú irányítást”, amely az erkölcsiségre és önkikényszerítő szerződésekre támaszkodik; (2) a „harmadik felekre hagyatkozó irányítást”, amely elsősorban a bíróságok, a reputáció és a közösségi normák kombinációját használja; és legszélesebb körben (2) az „átfogó intézményi irányítást”, amely az informális és formális intézményi megoldások széles körére támaszkodik. A tipológia egyrészt azt mutatja, hogy – szemben az irodalomban bevett nézettel – a fő választóvonal nem a formális és az informális intézmények, hanem a kétoldalú és a harmadik felekre hagyatkozó intézményi mechanizmusok között húzódik. Másrészt fontos eredmény, hogy a különböző intézmények között a kiegészítő, nem pedig a helyettesítő viszony dominál. Ez azt sejteti, hogy a gazdasági fejlődés nem az informálistól a formális intézmények felé tart, hanem a egyszerűbbtől az átfogóbb, sokrétűbb intézményhasználat felé. A tanulmányt (*Beyond the Informal/Formal Divide. How do Firms Combine Contract-enforcement Institutions?*) előadtam az intézményi közgazdaságtan két vezető nemzetközi konferenciáján (WINIR, SIOE). Az ott kapott visszajelzések alapján a publikáció előtti véglegesítés fázisában van.

(b) Megteremtik-e a szerződéstámogató intézmények a hitelességet?

Sikerül-e a vállalkozóknak megteremteni a hitelességet az egymás közötti kapcsolataikban Magyarországon? S ha igen, milyen intézmények segítségével? A Közgazdasági Szemle által megjelentetésre befogadott cikk (*Hitelesek-e a vállalkozások ígéretei Magyarországon?*) a kérdőíves felmérés alapján vizsgálja a hitelesség jelenlétét a magyar vállalkozások közötti üzleti kapcsolatokban, valamint a cégek hajlandóságát arra, hogy ismeretlenekkel lépjenek kapcsolatra. Feltárja továbbá, milyen szerződéskikényszerítő intézményekre hagyatkoznak a magyar vállalkozások. Szemben a Magyarországot jellemző „bizalomhiány” tézisével, az adatok a hitelesség széleskörű jelenlétét jelzik. A cégek széles köre lép túl személyes és üzleti kapcsolathálóján, és teremti meg a hitelességet e körön túl. Dominálnak a személyes cserét támogató játékszabályok, de az intézményi rend – eltérően pl. a távol-keleti gazdaságokétól – határozott „nyugtatás” vonásokat is mutat: hangsúlyos elemei ugyanis a formális jogrend és a személytelen piaci reputációs mechanizmusok.

c) Mi a vállalkozói önszerveződések szerepe a szerződéses kapcsolatok támogatásában?

Milyen szerepet játszanak a vállalkozások önszerveződésén alapuló szervezetek Magyarországon a vállalkozói szerződéses kapcsolatok támogatásában? Az új intézményi közgazdaságtan irodalma hangsúlyozza, hogy az üzleti ígérek melletti hiteles elköteleződést nem csak spontán, informális, illetve államilag működtetett formális mechanizmusok támogatják, hanem a magánszereplők kezdeményezésén alapuló, formalizált intézmények (*designed private-order institutions*) is. Ezek közé tartoznak a szakmai, ágazati és lokális üzleti társulások, szervezetek és hibridként a kamarák. A frissen elkészült tanulmányunk (*Do business associations support credible commitment in business relationships? Evidence from a managerial survey in Hungary*) kérdőíves adatok alapján megerősíti, hogy ezek a szervezetek fontos elemei a szerződéstámogató intézményi rendnek, ugyanakkor rávilágít, hogy a szerepük korlátozottabb annál, amit a nemzetközi szakirodalom sugall. A szervezetek nagy része nem tölt be ilyen funkciót, és az sem bizonyítható, hogy segítenék a cégeket abban, hogy túllépjenek már ismert személyes és informális üzleti hálójukon, illetve szűkebb földrajzi környezetükön. Ugyanakkor az információszerzés megkönnyítése, a tagok morális szempontú szűrése

és ellenőrzése és más eszközök révén segítik mérsékelni a szerződéses opportunizmus problémáját és erősíteni a kooperativitást.

3. A szerződéses ígéreték érvényesíthetősége és a vállalkozások növekedése

Országos adatok keresztmetszeti elemzése nem teszi lehetővé, hogy dinamikájában lássuk, hogyan képes egy növekvő vállalkozás alapításától kezdve fokozatosan megteremteni a hitelességet és a bizalmat szerződéses kapcsolataiban. Márpedig ez minden növekvő vállalkozás előtt az egyik legnagyobb kihívás, a vállalkozások növekedése pedig a hazai gazdaság egyik kulcskérdése. A szerződéskikényszerítés és a cégnövekedés kapcsolatának kérdését a hazai és nemzetközi irodalom egyaránt elhanyagolta. *A hitelesség táguló körei* című tanulmányomban kidolgoztam egy intézményi gazdaságtani elméleti keretet, amelyben vizsgálhatóvá válik a kapcsolat. Hazai vállalkozások életútjait feldolgozó, mélyinterjú terepmunkán alapuló esettanulmánnyal igazoltam az elmélet empirikus relevanciáját, és azonosítottam az elméleti kereten belül pontosabb összefüggéseket, amelyek nagyobb mintás vizsgálatok hipotéziseiül szolgálhatnak. Legfontosabb ezek közül, hogy egy cég növekedése nagymértékben az alapítók személyes reputációjának megerősödésén, elterjedésén alapul, egy növekedési szint után pedig kritikus módon azon, hogy ezt hogyan tudják belső szervezeti kultúra révén személytelen cégreputációvá konvertálni.

4. Sokszereplős vállalkozói együttműködések

A kétoldalú üzleti kapcsolatok mellett a sokszereplős vállalkozói együttműködések is vizsgáltam, közelebbről olyan vállalkozói közösségeket, amelyek a kollektív hírnevük megerősítése érdekében szerveződtek meg. Az empirikus alapot a csopaki és tihanyi borászok körében végzett terepmunka képezte.

a) Hogyan intézményesülnek a kollektív reputációt támogató önszerveződések?

Az első feladat annak elméleti keretnek a kidolgozása volt, amelyben a kollektív reputációt célzó szerveződések intézményesülése jól elemezhető. Az *International Journal of the Commons*-ban, a közös erőforrások intézményi kutatásának vezető folyóiratában megjelent tanulmány (*Organising Collective Reputation: An Ostromian Perspective*) tézise, hogy az E. Ostrom által a természeti erőforrások közösségi kormányzására kidolgozott elméleti keret jól adaptálható a lokális kollektív reputációra. A reputációt támogató minőségbiztosítási rendszerek intézményépítési dilemmái nagyrészt analógok a „közlegetők” önkormányzásának kihívásaival. A két magyarországi borász közösség példáján bemutatja, hogy azok a tényezők (csoport- és erőforrásjellemzők), amelyek Ostrom szerint kedveznek a közlegetők kormányzásának, elősegítik a kollektív reputációt támogató önszerveződést is.

b) Hogyan befolyásolja az intézményi makrokörnyezet a kollektív hírnevet támogató szerveződések sikerét?

A *Geoforum*-nak benyújtott, *revise and resubmit* fázisban lévő tanulmány (*Communities after Markets. The Long Road of Hungarian Winemakers to Self-Governance*) kiindulópontja az a szakirodalmi konszenzus, amely szerint a posztkommunista térségben a társadalmi tőke hiánya és a rossz közpolitikák a legfőbb gátjai a kollektív erőforrásokkal kapcsolatos önszerveződéseknek. Ezzel vitatkozva egy harmadik tényező fontossága mellett érvelünk: a piaci intézmények elfogadható működése gyakran előfeltétele a termelők önszerveződésének, a magánvállalkozásoknak és piacaiknak kell előbb intézményesülniük, ezt követheti a vállalkozók kollektív együttműködése. Az intézmények kiépülésének ezt a logikáját a két magyar borász közösségen szemléltetjük. Nyomon követjük 1990 és 2014 között követi nyomon az intézményépítés folyamatát, bemutatva az önszerveződés „késlekedésének” okait, de egyúttal azokat a lehetőségeit is, amelyek a vállalkozások és a piacok intézményi stabilizálódása után megnyíltak.

5. Az intézményi tudás decentralizált előállításának intézményei

A két- és többoldalú gazdasági kooperációt támogató nem állami intézmények jelentősége nem kis részben abból fakad, hogy nehéz a jó játékszabályokhoz szükséges társadalmi tudást centralizáltan kialakítani. Nem csak az allokációs tudásra igaz, hogy jelentős mértékben „szétszór”, „helyhez és időhöz kötött” (Hayek), hanem az allokációt irányító játékszabályokra vonatkozó tudásra is. Az

empirikus kutatásaim, különösen az esettanulmányok fontos tanulsága volt, hogy a szakmai, ágazati, vállalkozói szerveződések fontos terepei az intézményi tudás decentralizált generálásának. Ennek a tudásgenerálásnak pedig elemi feltétele, hogy ezek a közösségek olyan belső játékszabályokat alakítsanak ki, amelyek a formálódó tudás *nyilvános megvitatását* teszik lehetővé a közösségen belül. Ez a belátás vezetett két elméleti tanulmányhoz.

a) Milyen intézményi feltételei vannak a termékeny intellektuális vitának a gazdaságban?

A *Journal of Institutional Economics*-ban, az intézményi közgazdaságtan vezető folyóiratában megjelent cikkem (*The intellectual orders of a market economy*) arra hívja fel a figyelmet, hogy a közgazdászok elhanyagolták a gazdasági szereplők részvételével folyó szellemi vitákat, és azokat a sajátos intézményeket, amelyekre e viták termékeny lefolytatásához van szükség. Amellett érvelek, hogy a közgazdászok által rendszerint használt „eszmék piaca” metafora inadekvát, mivel a termékeny vitákhoz nem csak a versengés, hanem a konzultáció és a meggyőzés megfelelő szabályaira is szükség van. E háromféle szabálynak együtt kell konzisztens „intellektuális rendet” alkotnia. Az ilyen rend fontos példái a hivatásrendek, szakmai közösségek és a gazdasági kérdéseket megvitató nyilvánosság szervezett szférái. Ezek valójában a kapitalizmus alapvető intézményei közé sorolandók. A tanulmány három történeti példán szemlélteti is e tézist: (i) a professzionalizálódás szerepe az észak-amerikai ipari kapitalizmus létrejöttében; (ii) a szakmai szervezetek jelentősége a Szilícium-völgy fejlődése során; (iii) a szervezett nyilvánosság szerepe a brit „ipari felvilágosodásban”.

b) Milyen „intellektuális rendek” segítik a gazdaság intézményeire vonatkozó tudás előállítását és hogyan?

A második tanulmány azt a kérdés teszi fel, milyen feltételek mellett képes egy „intellektuális rend” arra, hogy a gazdasági kooperációt támogató intézményeket dolgozzon ki (*Who can actually craft institutions? On the institutional calculation debate*). A közgazdaságtan különböző iskolái egyetértenek abban, hogy az intézményi tudás a tudományos és „helyhez és időhöz kötött” tudás elegye. Ezzel vitába szállva amellett érvelek, hogy elsősorban egy harmadik tudásfajtára: rendszerezett gyakorlati tudásra van szükség az intézmények „kimunkálásához” (*crafting*), amit sajátosan módon felépülő „intellektuális rendek” támogathatnak. A legfejlettebb ilyen rendként a jogász szakmát azonosítom, és részletesen elemzem, hogyan hoz létre olyan tudást, amely felhasználható az intézményi szabályok tervezéséhez, adaptálásához és folyamatos kiigazításához. Legfontosabb megállapításom, hogy a tudást a gyakorlati döntési helyzetekhez szorosan kapcsolódva, résztvevő módon és az intézményrendszert belülről szemlélve állítja elő. Ezt a logikát követik más gyakorlati szakmák és diffúzabb intézményépítő közösségek (pl. kollektív erőforrások lokális felhasználói közösségei) is. Ettől eltérően a közgazdaságtan mint társadalomtudomány a gyakorlati döntéshozattól eloldozva, megfigyelő módon és az intézményrendszert kívülről szemlélve hoz létre új tudást. Ezért közvetlenül kevésbé alkalmas az intézményépítésre. A közgazdászok elsődleges feladata így elsősorban az (lenne), hogy az intézmények gyakorlati kimunkálását végző intellektuális rendek tagjaival ismertessenek meg új eszméket.

Budapest, 2017. október 17.